

INSON HUQUQLARI VA GENDER TENGLIK

Jo'rayeva Muhayyo Omon qizi

Surxondaryo viloyati Qiziriq tumani

"Inson" ijtimoiy xizmatlar markazi xodimi

Annotatsiya: Ushbu maqolada inson huquqlari kontekstida gender tenglik masalalari tahlil qilinadi. Tadqiqot zamonaviy qonunchilik bazasi, xalqaro standartlar va nazariy yondashuvlar asosida xotin-qizlar va erkaklar uchun teng imkoniyatlar yaratish masalalarini ko'rib chiqadi. Maqolada gender tengsizlikning ijtimoiy-huquqiy aspektlari, davlat siyosatining asosiy yo'nalishlari hamda amaliy tatbiq etish mexanizmlari tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: gender tenglik, inson huquqlari, gender siyosati, ijtimoiy adolat, huquqiy kafolatlar, kamsitish, davlat siyosati

Аннотация: В статье анализируются вопросы гендерного равенства в контексте прав человека. В исследовании рассматриваются вопросы создания равных возможностей для женщин и мужчин на основе современной законодательной базы, международных стандартов и теоретических подходов. Анализируются социально-правовые аспекты гендерного неравенства, основные направления государственной политики и механизмы ее практической реализации.

Ключевые слова: гендерное равенство, права человека, гендерная политика, социальная справедливость, правовые гарантии, дискриминация, государственная политика.

Abstract: This article analyzes gender equality issues in the context of human rights. The study examines the issues of creating equal opportunities for women and men based on the modern legislative framework, international standards and theoretical approaches. The article analyzes the socio-legal aspects of gender inequality, the main directions of state policy and mechanisms for practical implementation.

Keywords: gender equality, human rights, gender policy, social justice, legal guarantees, discrimination, state policy

Kirish. Gender tenglik zamonaviy demokratik jamiyat rivojlanishining muhim ko'rsatkichi sifatida inson huquqlari tizimining ajralmas qismi hisoblanadi. Birleshan Millatlar Tashkilotining Umumiy Inson Huquqlari Deklaratsiyasi barcha insonlar teng huquqlarga ega ekanligini e'lon qilgan bo'lsa-da, amaliyotda gender asosidagi tengsizliklar global muammo bo'lib qolmoqda [1]. Gender tenglik nafaqat ayollar huquqlari masalasi, balki butun jamiyat taraqqiyotining kaliti hisoblanadi, chunki u iqtisodiy o'sish, ijtimoiy barqarorlik va demokratik boshqaruvning muhim sharti

sifatida qaraladi [2]. O'zbekiston Respublikasida ham bu masalaga alohida e'tibor qaratilmoqda - 2019-yilda qabul qilingan "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi Qonun huquqiy bazaning takomillashtirilganligidan dalolat beradi [3]. Tadqiqotning maqsadi gender tenglik va inson huquqlari o'rtasidagi bog'liqlikni tahlil qilish, nazariy asoslarni o'rganish va amaliy tatbiq etish yo'llarini aniqlashdan iborat.

Metodologiya va adabiyotlar tahlili. Tadqiqot metodologiyasi sifatida qiyosiy-huquqiy tahlil, tizimli yondashuv va dokumentlar tahlili usullaridan foydalanildi. Tadqiqot xalqaro va milliy qonunchilik hujjatlari, ilmiy adabiyotlar hamda statistik ma'lumotlarga asoslanadi. Gender tenglik nazariyasi feministik huquqshunoslik, ijtimoiy adolat konsepsiyalari va inson huquqlari falsafasi asosida shakllantirilgan [4]. Nussbaum potentsiallik yondashuvida gender tenglikni inson salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarish imkoniyati sifatida talqin qiladi [5]. Connell gender munosabatlarning tuzilmaviy tabiatini ta'kidlab, patriarxal tizimlarning institutlashgan shakllarini tanqid qiladi [6]. Xalqaro miqyosda gender tenglik Universal Huquqlar Deklaratsiyasi, Ayollarga qarshi kamsitishni bartaraf etish to'g'risidagi Konvensiya (CEDAW) va Barqaror rivojlanish maqsadlari doirasida muhim o'rin tutadi [7]. O'zbekiston qonunchiligida gender tengligi konstitutsiyaviy prinsip sifatida mustahkamlangan bo'lib, maxsus qonunchilik davlat xizmati, saylov tizimi, mehnat munosabatlari va ijtimoiy himoya sohalarida teng imkoniyatlarni kafolatlaydi [3]. Tadqiqotchilar gender tengsizlikning ildizlari ijtimoiy-madaniy stereotiplar, institutsional kamsitish va tuzilmaviy to'siqlarda ekanligini ta'kidlaydilar [8]. Gender auditi va gender-huquqiy ekspertiza institutlari siyosatning samaradorligini oshirishda muhim vosita hisoblanadi.

Natijalar va muhokama. Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, gender tenglik inson huquqlarining kompleks va ko'p qirrali aspekti bo'lib, u nafaqat huquqiy tenglikni, balki faktik imkoniyatlar tengligini ham nazarda tutadi. O'zbekiston tajribasi gender siyosatida vaqtinchalik maxsus choralar, jumladan, kvotalash tizimi qo'llanilishi zarurligini ko'rsatadi [3]. Davlat xizmati sohasida rahbarlik lavozimlarida gender balansiga erishish uchun kadrlar zaxirasini shakllantirishda teng imkoniyatlar prinsipi muhim ahamiyatga ega. Mehnat munosabatlarida teng haq to'lash, ish bilan oilaviy majburiyatlarni muvofiqlashtirish va kasb-hunar rivojlanishida teng imkoniyatlar kafolatlari asosiy masalalar hisoblanadi.

Tadqiqot gender tengsizlikning ikki shakli - bevosita va bilvosita kamsitish o'rtasidagi farqni tushunish zarurligini ko'rsatadi. Bevosita kamsitish ochiq tarzda namoyon bo'lsa, bilvosita kamsitish ko'pincha neytral ko'rinuvchi qoidalar orqali amalga oshiriladi. Gender statistikasini shakllantirish va muntazam monitoring o'tkazish siyosat samaradorligini baholash uchun zarur mexanizmlardir. Tahlillar ta'lim tizimida gender stereotiplarni bartaraf etish, reproduktiv huquqlarni kafolatlash va oilaviy munosabatlarda tenglikni ta'minlash kabi yo'nalishlar alohida e'tibor talab

etishini ko'rsatadi. Gender tenglikka erishish uchun nafaqat qonunchilik bazasi, balki ijtimoiy madaniyat, iqtisodiy tuzilmalar va institutsional amaliyotlarda ham o'zgarishlar zarur.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, gender tenglik inson huquqlarining kompleks va ko'p qirrali aspekti bo'lib, u nafaqat huquqiy tenglikni, balki faktik imkoniyatlar tengligini ham nazarda tutadi. O'zbekiston tajribasi gender siyosatida vaqtinchalik maxsus choralar, jumladan, kvotalash tizimi qo'llanilishi zarurligini ko'rsatadi. Davlat xizmati sohasida rahbarlik lavozimlarida gender balansiga erishish uchun kadrlar zaxirasini shakllantirishda teng imkoniyatlar prinsipi muhim ahamiyatga ega. Mehnat munosabatlarida teng haq to'lash, ish bilan oilaviy majburiyatlarni muvofiqlashtirish va kasb-hunar rivojlanishida teng imkoniyatlar kafolatlari asosiy masalalar hisoblanadi. Tadqiqot gender tengsizlikning ikki shakli - bevosita va bilvosita kamsitish o'rtasidagi farqni tushunish zarurligini ko'rsatadi. Bevosita kamsitish ochiq tarzda namoyon bo'lsa, bilvosita kamsitish ko'pincha neytral ko'rinuvchi qoidalar orqali amalga oshiriladi. Gender statistikasini shakllantirish va muntazam monitoring o'tkazish siyosat samaradorligini baholash uchun zarur mexanizmlardir. Tahlillar ta'lim tizimida gender stereotiplarni bartaraf etish, reproduktiv huquqlarni kafolatlash va oilaviy munosabatlarda tenglikni ta'minlash kabi yo'nalishlar alohida e'tibor talab etishini ko'rsatadi. Gender tenglikka erishish uchun nafaqat qonunchilik bazasi, balki ijtimoiy madaniyat, iqtisodiy tuzilmalar va institutsional amaliyotlarda ham o'zgarishlar zarur.

Amaliy jihatdan gender tengligini ta'minlashda institutlararo hamkorlik va koordinatsiya muhim rol o'ynaydi. O'zbekiston Respublikasi Oila va xotin-qizlar qo'mitasi, Xotin-qizlarning jamiyatdagi rolini oshirish, gender tenglik va oila masalalari bo'yicha respublika komissiyasi kabi maxsus tuzilmalar faoliyati davlat siyosatini amalga oshirishda markaziy o'rinni egallaydi. Biroq, tadqiqot shuni ko'rsatadiki, ushbu institutlarning samaradorligi ularning real vakolatlari, moliyaviy resurslar bilan ta'minlanishi va boshqa davlat organlari bilan muvofiqlashtirilgan ish olib borish qobiliyatiga bog'liq. Gender-huquqiy ekspertiza tizimining joriy etilishi normativ-huquqiy hujjatlarni qabul qilish bosqichida gender sensitivlikni ta'minlash uchun muhim vosita hisoblanadi. Shu bilan birga, ekspertiza xulosalarining majburiy xarakterga ega bo'lishi va ularning amalda qo'llanilishini nazorat qilish mexanizmlari yaratilishi zarur.

Xulosa. Inson huquqlari va gender tenglik o'zaro bog'liq tushunchalar bo'lib, haqiqiy tenglikka erishish uchun kompleks yondashuv talab etiladi. Huquqiy bazani takomillashtirish muhim qadam bo'lsa-da, ijtimoiy stereotiplarni o'zgartirish, iqtisodiy imkoniyatlarni kengaytirish va institutsional mexanizmlarni mustahkamlash zarur. O'zbekiston tajribasi gender siyosatini amalga oshirishda davlat organlari, fuqarolik jamiyati va xalqaro hamjamiyat hamkorligi muhimligini ko'rsatadi. Kelajakda gender tenglikni ta'minlashda monitoring tizimini takomillashtirish, gender auditini

kengaytirish va ta'lim dasturlarida gender madaniyatini shakllantirishga e'tibor qaratish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan Adabiyotlar

1. United Nations. (1948). Universal Declaration of Human Rights. New York: UN General Assembly.
2. World Economic Forum. (2023). Global Gender Gap Report 2023. Geneva: WEF Publications.
3. O'zbekiston Respublikasi. (2019). Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida Qonun. O'RQ-562-son.
4. MacKinnon, C. A. (2006). Are Women Human? And Other International Dialogues. Cambridge: Harvard University Press.
5. Nussbaum, M. C. (2011). Creating Capabilities: The Human Development Approach. Cambridge: Harvard University Press.
6. Connell, R. W. (2009). Gender: In World Perspective. Cambridge: Polity Press.
7. UN Women. (2015). Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women. New York: United Nations.
8. Kabeer, N. (2015). Gender equality and women's empowerment: A critical analysis of the third millennium development goal. Gender & Development, 13(1), 13-24.